

misma representació parlamentaria; o que en Rumania y en el Chad los gobiernos tienen una política de población represiva similar.

La temàtica que constitueix el contingut del Atlas, inclou fenòmens ja coneguts, com el accés desigual a l'educació i al treball i altres que encara no han estat tractats pels científics socials, com els entresijos dels concursos de bellesa, la infibulació i la excisió i el treball domèstic. La religió, el lesbianisme i l'art són alguns dels temes que no han pogut ser abordats, per manca d'informació. A aquest respecte, les autoras denuncien que el fet que les dones no apareguin en les estadístiques oficials perpetua el mite de que no hi ha res de valiosos o significatius.

Cada un dels 40 capítols del Atlas té un tema central que dona pas a altres temes relacionats amb ell; així, Seager i Olson tracten de captar el món de les dones amb tota l'extensió i l'amplitud possibles. Per exemple, el capítol que tracta de nupcialitat i fecunditat considera no solament l'acte del matrimoni i la maternitat, sinó també les seves conseqüències, les quals inclouen la violència i la mortalitat precoç per part.

Tots els capítols compten amb un mapa central, per lo general coroplètic de color, que freqüentment representa a més de dues variables¹ i cada mapa va acompanyat d'un text breu en el qual se introduceix el tema i se descobreixen les relacions entre els diagrames estadístics interpretatius i suplementaris, dels quals se fa un ús extensiu. Cada tema es amplia en les notes de l'anexo, on també se dona compte de les fonts d'informació emprades. Se agradeix la extensa bibliografia i la taula estadística que resumeix 15 indicadors per 172 països i en cada un dels quals hi ha homes i dones, que se inclouen al

final del llibre. Sin embargo, creo que la cuestión cartográfica no siempre se resuelve de forma satisfactoria. Se pone excesivo énfasis en la originalidad y lo atractivo del diseño y se intenta condensar demasiada información, a veces en detrimento de una lectura ágil y rigurosa de los distintos gráficos y mapas.

Montserrat Solsona
Departament de Geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona

CAHIERS DE GÉOGRAPHIE DU QUÉBEC, vol. 31, núm. 83, Setembre 1987, Universitat de Laval, Número monogràfic sobre *Espaces et Femmes*, 322 pp.

El número especial «Espaces et Femmes» de la revista *Cahiers de Géographie du Québec*, publicat pel setembre de 1987, és el resultat d'un projecte que va néixer per iniciativa del Col·lectiu de Lectura sobre l'Espai i les Dones (CLEF), del Departament de Geografia de la Universitat de Laval. La seva publicació suposa dos fets significatius. En primer lloc, constitueix una aportació més al procés de maduració de la Geografia del Gènere com a corrent de pensament geogràfic iniciat al món anglo-saxó a principi de la dècada dels setanta. L'objectiu era manifestar les desigualtats entre gèneres i les relacions de poder existents en el si de la societat i, a més, com aquestes repercuteixen de manera diferent damunt del territori, per tal de constatar com les aportacions efectuades per les anàlisis des de l'enfocament feminista poden ser tan importants per a la Geografia com les de les anàlisis dels factors socials i/o econòmics que conformen la societat.

En segon lloc, i d'aquí la seva originalitat, constitueix una de les poques publicacions efectuades fins al moment des d'aquesta perspectiva al món francòfon. El número s'estructura en tres parts ben diferenciades. La primera, la part més important, conté un conjunt de 10 articles. La segona està conformada per notes i documentació sobre el tema i la darrera agrupa deu ressenyes bibliogràfiques sobre obres recentment publicades.

La primera part vol ser una contribució teòrica al debat que va més enllà de la concepció present als primers treballs publicats, segons la qual l'espai de la llar i de la família és únicament un espai privat i aïllat de la producció social, al qual la dona està relegada. S'analitzen, a més, les relacions de les dones a l'espai «públic» o de «producció», dominat pels homes, però no estrany a les dones. També s'hi reflecteix un interès per analitzar la distribució dels llocs de treball de les dones, estudiats tant a escala de ciutat i de regió urbana com a escala nacional, l'ocupació i el treball de la dona en tant que estratègies de supervivència a les petites ciutats i les zones rurals canadenques en vies d'industrialització i fins i tot, la participació de les dones en l'Agricultura al Tercer Món. La majoria d'aquests articles són estudis empírics, en els quals s'han utilitzat gràfics, estadístiques descriptives, llistes de censos y enquestes efectuades, presentades en forma de taula.

El primer article, «Hommes et femmes dans l'espace public français depuis un siècle», és realitzat per J. Coutras, i s'hi analitzen els manuals de *savoir-vivre*, editats a França des de fa un segle, per tal d'estudiar la inscripció desigual i sovint específica dels homes i les dones en l'espai públic de la ciutat, i paral·lelament, la caracterització i l'evolució d'aquest espai públic al llarg del període estudiat, a par-

tir del model de conducta assenyalat per als dos sexes en aquest manuals. En aquest sentit, una de les conclusions a les quals s'arriba és que, si bé els espais públics són ordenats principalment en funció de variables d'ordre físic, econòmic i social, una anàlisi feta sota l'angle del gènere pot ser més complexa i més completa.

El segon article, «Les lieux de la sociabilité et de la solidarité féminines», d'A. Fortin, és realitzat a partir de l'anàlisi dels resultats obtinguts en unes enquestes efectuades a dones, sobre la família i la xarxa de solidaritat a l'aglomeració urbana de Québec, el 1984. En aquesta anàlisi, s'arriba a la conclusió que les dones no es distribueixen a l'atzar dins de la ciutat. La seva distribució depèn, entre d'altres factors, de si viuen soles o en família, de si tenen fills o no en tenen, etc. A escala urbana, es remarquen concentracions de tipus de famílies específiques a certs barris, i es constata que l'espai tradicionalment associat a les dones no és necessàriament un lloc tancat, sinó un espai obert a la comunitat, amb el mateix estil de vida.

El tercer article, «Au sujet des espaces féminisés», és realitzat per L. Pelletier. L'article gira a l'entorn de dos temes. D'una banda, es fa l'anàlisi de la gènesi dels espais feminitzats, espais devaluats imposats a les dones per les seves funcions de reproductores biològiques i socials de la força de treball, com a resultat de les relacions patriarcals dels sexes en el si de les societats capitalistes avançades. De l'altra, s'analitzen les conseqüències que aquests tenen sobre les condicions de vida de les dones. Es constata que el terme «espais feminitzats» expressa la relació específica de les dones amb l'espai d'estructura capitalista, afrontat sota la dimensió del poder que aquestes puguin tenir a les diferents esferes socials

i especials. El seu poder d'intervenció en aquestes esferes, s'hi afirma, és cada vegada més present, en emergir de mica en mica del domini privat i del marc familiar estricta.

El quart article «Du rapport hommes-femmes au centre de la Haute-Ville de Québec», per A.M. Séguin i P. Villeneuve, manifesta com les transformacions actuals de les relacions de gèneres qüestionen molts dels dominis d'anàlisi reclamats per la disciplina geogràfica, com poden ser les relacions home-medi, l'organització territorial de la societat i, en concret, l'organització de la vida social al medi urbà.

En aquest sentit, els autors enfatitzen, en la seva anàlisi, les mutacions ocorregudes tant en l'esfera de la vida privada com en l'esfera de la feina fora de casa, i com aquestes mutacions afecten molt particularment els barris centrals de les ciutats. Per il·lustrar aquesta situació, prenen com a base els barris de Saint-Jean-Baptiste i el Vieux-Québec, que conformen tots dos el centre de la Haute-Ville de Québec.

El cinquè article, «Un aperçu féministe sur la restructuration de l'emploi et sur la genrification: le cas de Montréal», de D. Rose, mostra com les relacions de gènere poden ser un factor constitutiu de noves fraccions de la força de treball elititzades, en funció de les característiques de la terciarització avançada de la ciutat. En aquest sentit, s'analitza la restructuració de la força de treball als barris centrals de Montreal, al llarg dels anys setanta, a partir de la diferenciació de gènere segons la branca d'activitat econòmica, i s'arriba a constatar com l'anàlisi, a partir de les relacions de gènere, influeix en la manera en què les noves capes socials formen les unitats domèstiques, les seves practiques d'apropiació de l'espai i la seva modificació dels barris.

L'article següent, «Organisation de l'espace et activité professionnelle des mères: le cas de nouvelles couches moyennes en régions Île-de-France», per J. Fagnani, parteix de la hipòtesi que l'anàlisi de l'estatus matrimonial de les dones i el nombre de fills que es tenen són dos factors que influeixen directament a l'hora d'analitzar l'activitat professional d'aquestes tenint en compte la participació creixent de les dones casades en la vida econòmica des de fa deu anys a França. Prenent com a base les dades del cens de 1982, s'analitzen aquells sectors urbans —tenint en compte les característiques espacials i la distància del centre— on la inserció professional de les mares, a nivell semblant de categoria sòcio-professional, sembla més acomodada. També s'hi inclou una anàlisi sobre les interaccions de les estratègies professionals de les mares pertanyents als nous «quadres mitjans» (professions intel·lectuals superiors) i els seus comportaments en el domini de la fecunditat i l'elecció de la localització residencial de la unitat domèstica.

El setè article, «Activité feminine et localisation de l'emploi: quelles relations a l'échelle régionale dans la France de l'après-guerre?», de C. Balley, a partir de l'exposició estadística dels censos de població i les enquestes sobre el lloc de treball, efectuades anualment des de 1950 per l'INSEE, analitza com el període que s'estén des del 1962 fins al 1982 ha conegut un desenvolupament regular i sostingut de l'activitat femenina a França. Les condicions més favorables d'aquest desenvolupament resulten de la combinació de dos factors: la diversificació estructural dels llocs de treball localitzats al llarg de les vint-i-una regions i la rapidesa en el creixement del nombre dels llocs de treball en totes les categories sòcio-professionals. D'aquesta manera, s'ob-

serva l'evolució del nivell d'activitat de la dona i s'avalua, a escala regional, l'efecte de la localització del lloc de treball de la dona, a partir de la repercussió que tenen les seves obligacions familiars sobre la seva activitat professional.

L'article següent, «Neglected Spaces in Peripheral Places: Homeworkers and the creation of a New Economic Centre», per S. Mackenzie, analitza com la recessió econòmica pot comportar l'emergència de noves pràctiques econòmiques i socials en una regió perifèrica, West Kootenay, al Canadà. En aquest sentit, es demostra com l'enfonsament del mercat del treball provoca l'aparició d'estratègies de desenvolupament alternatives. L'autora s'interessa pels efectes que això ha suposat sobre dos llocs de treball tradicionalment ocupats per les dones, les guarderies i l'artesanat. L'article, així, documenta alguns punts de les experiències de la població en aquesta àrea —Nelson del West Kootenay— i els efectes de les seves estratègies en la vida social i econòmica de l'àrea.

L'article novè, «Femmes: espaces acquis, espaces permis a l'heure de la réforme agraire au Brésil», per M. J. Carneiro L. Lavinhas, suposa una innovació sobre el conjunt de tots els articles fins al moment evidenciats pel seu objecte d'anàlisi: la incidència de la dona sobre el món rural. A partir de l'anunci del Primer Pla Nacional de Reforma Agrària, pel maig de 1985, al país se suscita la mobilització de masses populars, petits productors, camperols sense terra i obrers agrícoles, reivindicant l'accés a la terra. En aquest sentit, els autors analitzen la participació de la dona en aquest moviment i l'evolució de les seves formes de participació, centrant la seva anàlisi a Paracambi, situat a la perifèria de l'Estat de Rio de Janeiro.

El darrer article, «Local Organization: Confronting Contradiction in a Smallhold-

ing District of Kenya», és realitzat per F. Mackenzie. L'objectiu de l'article és, en primer terme, d'associar els canvis ocorreguts en les relacions de producció/reproducció entre els homes i les dones amb aquells canvis perceptibles al nivell d'organització camperola. Es mostra com la capacitat de les dones d'establir lligams a nivell de pobles al districte de Murang'a, a Kenya, han fet de contrapès en front de la solidaritat dels homes.

La segona part del número, és constituïda per tres notes. La primera, realitzada per A. Gilbert, reflexiona a l'entorn de la Geografia feminista i la ciència a partir d'un llibre de Sandra Harding. La segona, realitzada per Ana Buñuel Heras, analitza el tema de la utilització de l'espai a la vida quotidiana, a partir d'un col·loqui sobre el tema, organitzat el 1984 a la Universitat de Madrid. La tercera, realitzada per L. Pelletier, aplega algunes referències bibliogràfiques d'interès per al número especial objecte aquí de ressenya; totes giren a l'entorn del tema de les dones, la geografia i el medi ambient.

La tercera part és composta per deu ressenyes bibliogràfiques sobre obres recentment publicades, de les quals cal destacar un treball pioner en aquesta matèria, *Geography and Gender: an introduction to Feminist Geography*, realitzat pel grup d'estudi IGB el 1984.

En general, el número recull un nombre considerable de publicacions realitzades a partir d'aquesta darrera dècada, les quals ofereixen un ampli ventall d'objectes d'estudis adscrits a la perspectiva feminista de la geografia. Cal, però, constatar, deixant de banda la proliferació de publicacions en el món anglo-saxó, la creixent repercussió que té el corrent de la Geografia del Gènere a països fora d'aquest entorn geogràfic, com són Québec, França, Espanya i fins i tot Brasil.

Els estudis publicats en el número tenen l'interès d'explicar a partir de l'anàlisi de les relacions de poder establertes, com els espais diferenciats des de la perspecti-

va del gènere, es creen i es reproduïxen, sense deixar de banda la dimensió política, suscitada a l'entorn el debat geografia-feminisme.

Núria Valdovinos